

Moderní evropské geopoliticko-energetické aliance*

Abstrakt:

Práce klade důraz na hlavní metodologické premisy k formování energetických aliancí a energetické integrace. Rozebírá jejich základy, typy, záměry a organizační mechanismy. Na bázi historických příkladů geopolitických konfliktů souvisejících s Evropou je další rozšíření evropského energetického průmyslu definováno jako nutnost k zajištění ekonomické stability a energetických dodávek pro EU. Myšlenka dalšího rozšiřování EU se opírá i o data o geografickém původu energetického importu. Navíc teritoriálně-expanzivní směřování EU je postaveno na regionálních směrech toku fosilních paliv. Studie zdůrazňuje výzvy ve vnější politice EU zaměřené na upevnění energetického dialogu a budování dlouhodobého partnerství s dodavateli mimo EU.

Klíčová slova:

Evropská integrace, geopolitika, energetické toky, energetické aliance, bezpečnost dodávek.

Stabilní a dlouhodobý přístup k fosilním palivům je zásadní pro ekonomickou suverenitu zemí i regionů. Mezinárodní výměna energetických zdrojů je rozhodující pro další ekonomický růst. Ten, kdo kontroluje produkci či transport energií požívá v mezinárodní politické ekonomice jak strukturálních (nepřímých) tak i vyjednávacích (přímých) sil. Tudíž dostupnost energetických zdrojů a nepřetržitelnost jejich dodávek nutí národy a firmy formovat integrační a spolupracující seskupení – aliance. Členové těchto uskupení se scházejí, aby zajistili lepší vyjednávací pozice na regionální i mezinárodní úrovni. Cílem této studie je znázornit budoucí energeticko-politické směry integrace a spolupráce Evropy z hlediska teorie a vývojových tendencí energetického trhu.

1. Teoretické předpoklady energetické integrace a vytvoření aliancí

Energetické zdroje, jejich toky, vývojové trendy a chování agentů na energetickém trhu jsou studovány různými vědami. Přístup a dostupnost energetických zdrojů jsou většinou analyzovány mezinárodními ekonomickými teoriemi. Ty zahrnují faktorové produkční teorie, teorie mezinárodního obchodu, teorie

* Tato publikace vznikla v rámci výzkumné činnosti Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze hrazené z prostředků institucionalizované podpory na rozvoj výzkumné činnosti.

energetické bezpečnosti a integrace. Vzájemné působení energetických agentů je zkoumáno teorií her, mikroekonomickou analýzou a managementem. Politologie zkoumá politické síly ovlivňující hráče na energetickém trhu. Celosvětová distribuce zdrojů je mapována geografii. Důsledky energetických událostí se zabývají historikové. Futurologie se snaží skrze analýzu konkrétních případů zformovat geografický, sociálně-politický a ekonomický obraz civilizace v budoucnu. Témata související s energetikou se v různých úhlech kříží v rozličných vědách. Tyto vědy zkoumají institucionální, ekonomické, politické, sociální a geografické aspekty přístupu k podstatným zdrojům a energii, která je jednou z nich.

Mezinárodní ekonomie se zabývá předpoklady energetického obchodu, integrací trhů a formováním regionálních aliancí. Teorie mezinárodního obchodu vysvětlují mezinárodní obchod absolutními a komparativními výhodami pocházejícími z dostupnosti obchodovaných zdrojů. Faktorové teorie specifikují výrobní faktory a charakterizují je jako specifické a mobilní. Regionální integrační modely vysvětlují efektivitu celních unií a odhadují dopad regionálního seskupování na blahobyt členů.¹ Mikroekonomická analýza modeluje chování agentů energetického trhu. V závislosti na situaci rozpoznává monopoly, monopsony a oligopoly. Teorie her studuje koaliční chování na monopolistických konkurenčních trzích.

Zintenzivnění výroby a energetická krize 70. let XX. století dala vzniknout futurologické teorii „nulového růstu“. Studia Římského klubu – nevládní futurologické organizace – spojila sociální a ekonomický růst s dostupností zdrojů. Jestliže první globální modely Římského klubu byly postaveny na hmotných, demografických a ekologických faktorech, pozdější se pokusily vzít do úvahy socio-politická specifika různých zemí. Tento přístup, známý jako koncept „organického vývoje“, se stal neproduktivnějším a byl použit i v dalších analýzách.²

Politologové postavili výzkum na korelaci mezi politikou a ekonomikou. Zabývali se politickými nástroji k distribuci energie, surovin a měn v zahraničních ekonomických aktivitách. Např. teorie komplexní interzávislosti se zaměřily na globální zahraniční strategie a internacionalizaci elementů jako jsou transport, komunikace, informace a ekonomika při soustavném růstu cen a limitu dostupných zdrojů.³ Multidisciplinární přístup S. Strange definoval „struktury síly“, které ovlivňují trhy prosazováním „vyjednávací síly“. Podle ní vyjednávací síla státu zahrnuje bezpečnost, výrobu, financování a znalosti. Sekundární struktury síly zahrnují „transport“, „obchod“, „energii“ a „blahobyt“.⁴

¹ Cihelková, E., Frajt, J., Varadzin, F., Mach, M., Brůzek, A., Žamberský, P. Mezinárodní ekonomie II. 1. vyd., Praha : C.H. Beck, 2008, s. 27, 31.

² BELORUS, O. G., LUKJANENKO, D. G., GONČARENKO, A. N. Globalnye transformacii i strategii razvitiia. Kiev : Oriiane, 2000, s. 29.

³ Voprosy ekonomičeskoj bezopasnosti v zarubežnoj literature. Ref. sbornik AN SSSR. Moskva : INI-ON, 1988, s. 74.

⁴ TAYFUR, F. Susan Strange Goes to the Eastern Mediterranean. Perspection, Journal of International

Všechna témata považuje za celistvý systém pouze geopolitika. Geopolitika umožňuje najít rovnováhu mezi politickými silami, zdroji a geografickými oblastmi. Kombinuje přístupy všech výše zmíněných věd a umožňuje analyzovat chování agentů energetického trhu na úrovni firem, např. „národních šampionů“, jednotlivých států a jejich seskupení – bloků.

Geopolitika se vyvinula z politicko-geografických škol počátku minulého století. Každá ze škol se snažila demonstrovat násilnou expanzi do sousedního teritoria. Německá škola definovala termín „Mitteleuropa“ (F. Naumann, 1915); představila pan-evropskou ideu „Kontinentální blok“ (K. Haushoffer, 1941) navrhuující nové evropské, nové afro-evropské eventuálně euroasijské pořadí. Britská škola definovala „Heartland“, „Periphery“, „World Island“ (core) ve velkém regionu Evropy, Asie a Afriky H. (Mackinder, 1904). Nutnost užší spolupráce slovanských národů v Eurasii zdůraznila idea pan-slavismu a ruské emigrantské komunity 20. let 20. století. Hledisko politické geografie potvrdilo nutnost zapojení zemí střední a východní Evropy uzavírat blokové dohody s Ruskem nebo Německem. Extrémní Mackinderův scénář předpovídal i „nemožnou“ alianci Ruska a Německa.

Praktická implementace teorií mezinárodních vztahů a regionální integrace v Evropě vyústila ve zformování Evropské asociace uhlí a oceli (1946), EURATOMu (1957), EU (1993) a Euro-Středomořského Partnerství (1995). S úspěchem integrace a větší poptávkou po zdrojích byl M. Leonardem vyvinut koncept Eurosféry (2004). Ten stanovil, že do sféry vlivu EU patří 109 zemí: státy EU a 80 dalších zemí včetně států bývalého Sovětského svazu, západního Balkánu, Blízkého východu a severní a sub-saharské Afriky.

Začátkem 90. let 20. století se bývalý východní blok začal přibližovat členství v EU a to vyústilo v roce 2004 k rozšíření Evropské unie. V roce 2008 byl EU představen Program východního partnerství. Tento projekt si dává za cíl zlepšit vztahy EU se šesti „strategicky důležitými“ post-sovětskými státy: Ukrajinou, Běloruskem, Moldavskem, Ázerbajdžánem, Arménií a Gruzii. Rusko již své obavy ohledně Východního partnerství vneslo a vidí ho jako rozšiřování sféry vlivu EU k dobytí uhlovodíků.⁵

2. Energetické aliance: podstata a funkční mechanismy

Energetické aliance jsou zkoumány různými vědami. Tato esej nazírá aliance v kontextu mezinárodních vztahů a obchodu.

Affairs, Vol. VIII, June-August 2003. <http://www.sam.gov.tr/volume8b.php>.

⁵ POP, V. EU expanding its “sphere of influence”, Russia says. EU Observer. 21.03.2009. <http://euobserver.com/9/27827>.

Mezinárodní management definuje alianci jako dohodu o spolupráci mezi partnery postupujícími ke společnému cíli tak, aby každá strana využívala přednosti té druhé a získávala konkurenční výhodu. V manažerské literatuře jsou aliance označovány jako “podnikové sítě”, “joint ventures”, “horizontálně a vertikálně integrované firmy”, nebo “nadnárodní korporace”. Energetická mezinárodní korporace může být založena na koncesních dohodách, smlouvách o sdílení produktů a výnosů a servisních smlouvách se různé prvky mezinárodního podnikání.⁶

V mezinárodních vztazích znamená aliance úzkou asociaci národů zformovanou v zájmu vylepšení společných zájmů a plánů. Někdy je o aliancích referováno jako o formální dohodě (paktu) zakládající jakousi asociaci. Aliance mezi národy mohou být označovány jako “Anschluss”, “politická koalice”, “konfederace”, “federace”, “unie”, “asociace”, “blok”, “integrační dohoda”, nebo “partnerství”.

V návaznosti na výše zmíněné definice stanovuje T. Stanbekov strategickou mezinárodní energetickou alianci jako mezinárodní organizaci či společnost založenou nezávislými státy, národními společnostmi či nadnárodními firmami opírajícími se o mezinárodní, regionální nebo odvětvové dohody na energetickém trhu.⁷ Objekty aktivit energetických aliancí jsou uhlí, ropa, plyn a jaderné zdroje a aktivity se týkají jejich těžby, zpracování, transportu, distribuce a spotřeby.

Účely mezinárodních energetických aliancí jsou:

1. snižování transakčních nákladů mezi nezávislými firmami a zeměmi;
2. snižování rizik souvisejících s přerušením energetických dodávek;
3. úsilí prosadit zájmy firem energetického řetězce;
4. výměna deficitních zdrojů, sdílení znalostí a rozvoj technologií v zájmu vyšších zisků a stability;
5. zlepšování energetické bezpečnosti pozic jednotlivých zemí;
6. zlepšování vyjednávacích pozic dodavatelů, přepravovatelů a spotřebitelů energie;
7. obhajování společné pozice a získávání synergie pro všechny účastníky aliance;
8. vytvoření transparentních pravidel energetické spolupráce.

Začátkem milénia se více než 50 % světového obchodu uskutečňovalo skrze regionální dohody⁸ a jedna třetina připadala na vnitrofiremní obchod nadnárod-

⁶ Comparative Analysis of Petroleum Exploration Contracts. Geneva : UNCTAD, April 1996.

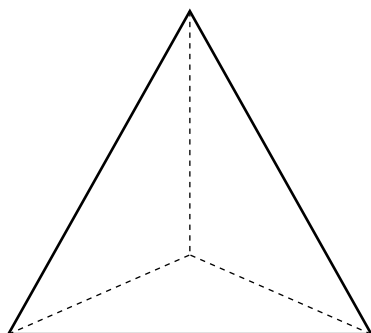
⁷ STANBEKOV, T. A. O ěvrazijskoj napravlenosti razvitiya toplivno-energetičeskogo kompleksa gosudarstv-účastnikov ěvrAzES: vozmožnosti I perspektivy. Problemy Sovremennoj Ekonomiki. No. 1(21), 2007. <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=21882>.

⁸ MILNER, H. International Trade. In: CARLSNAES, W. Handbook of International Relations. London : SAGE Publications, 2002, s. 450.

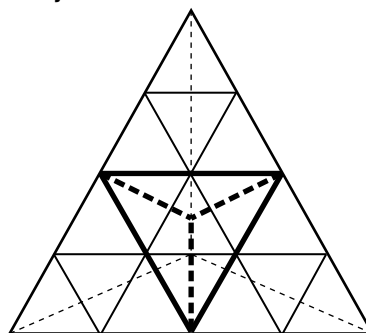
ních společností.⁹ Obchod v integrovaném seskupení znamená neustálý tok zdrojů. Způsob, jakým zdroje přitékají a stávají se produkty, umožňuje vnímat aliance jako celistvý ekonomický systém. Elementy mezinárodních energetických aliancí jsou vloženy kapitál, materiální zdroje, práce a informace cirkulující v geograficky dané oblasti.

Elementy dostupné jednotlivým členům aliance (např. národu) a elementy dostupné alianci jako systému (např. obchodní asociace) jsou zobrazeny na obrázku 1 a 2.

Obr. č. 1: Zdroje v systému národní ekonomiky

Obr. č. 2: Aliance jako systém národů s jejich dostupnými zdroji

Pramen: Zpracováno autorem na základě Voprosy ekonomičeskoj bezopasnosti v zarubežnoj literature. Ref. sbornik AN SSSR. Moskva : INION, 1988, s. 74.

Oba obrázky symbolizují vzájemně závislé systémy. Na obrázku 1 představují strany pyramidy jednotlivé zdroje: práci, kapitál, informace a energii v ekonomice. Menší pyramidy na obrázku 2 reprezentují jednotlivé státy; skupina pyramid uprostřed ukazuje integrační seskupení 4 členů. Největší pyramida symbolizuje celý systém světové ekonomiky (nebo větší politický blok) se všemi dostupnými zdroji. Jestliže technologie představuje nový zdroj, pak by měla pyramida čtvercový základ a následně tedy pět stran. Přidání času do tohoto modelu pak umožňuje vidět celý systém v dynamice.

K zajištění bezpečnosti aliance je nutné mít informace o jejím stavu. Za prvé, aliance by měla být zajištěna dostatečným množstvím zdrojů nezbytných pro přežití. Za druhé, zdroje požadované a dodané by systém měl porovnat a analyzovat. Za třetí, měla by být identifikována bezpečnostní rizika. Za čtvrté, měla by být provedena komparace národní taktiky státu, který vyhrožuje a taktéž

⁹ TULEJA, P., NEZVAL P. L., MAJEROVÁ I. Světová ekonomika. Učebnice pro ekonomické a obchodné podnikatelské fakulty. Brno : Computer Press a.s., 2007, s. 100.

státu, kterému je vyhrožováno. Následující příklad nastiňuje akci dvou vzájemně propojených států na energetickém trhu.

Příklad: Země “X” omezí dodávky ropy a tím vytvoří nebezpečí pro politický režim v zemi “Y”. Pokud je “Y” dostatečně schopný, pak může importovat energetickou náhradu (nebo i ropu) z třetí země a k destabilizaci nedojde. O stavu válečného konfliktu, kdy jsou zdroje dobytý, neuvažujeme. Nicméně pokud je proces rozhodování ve státě “Y” omezen finančními zdroji, potom stát “Y” může zvýšit svůj zahraniční dluh a upadnout do inflace kvůli zvýšení cen. Nedostek ropy ve státě “Y” může vést k importu alternativních zdrojů energie (uhlí, zemní plyn). Zvýšení jejich importu ale omezí jejich dostupnost pro druhé. Jestli stát “Y” uvalí embargo na potraviny exportované do země “X”, pak by se systém měl vrátit do původní rovnováhy (toto platí pouze za scénáře, kdy stát “Y” je monopolním dodavatelem potravin do státu “X”). Přesto se události mohou vyvinout nepředvídatelně a vést k jiným důsledkům.

Aby byly zredukovány bezpečnostní hrozby a energetické dodávky byly distribuovány efektivně, musí energetická aliance projít několika organizačními kroky. První krok k integraci energetických trhů je uskutečňován skrze nadnárodní dohody na mezinárodní makroekonomické úrovni. Těmito známými příklady jsou: Mezinárodní energetická agentura (IEA), Organizace zemí vyvážejících ropu (OPEC), Fórum zemí vyvážejících plyn (GECF – plynový kartel), Mezinárodní atomová agentura, Evropská energetická charta, Světová energetická rada, NATO (záležitosti energetického terorismu, energetické bezpečnosti členských zemí NATO) a GATT/WTO (článek 5 “Pravidla pro transit energií”).

Druhým krokem k energetické integraci je zakládání energetických aliancí v rámci společných zájmů. Příklady integrace na regionální mezoekonomické úrovni jsou např. Evropské společenství uhlí a oceli, Rada spolupráce zemí Perského zálivu (CCASG), Evropské společenství atomové energie (EURATOM), Dohoda o energetickém společenství jihovýchodní Evropy (ECSEE), INOGATE, atd. Energetické dodávky, transport a diverzifikace zdrojů jsou také strategicky projednávány i jinými seskupeními: EU-27, Společenství demokratické volby, Organizace ekonomické spolupráce Černého moře, Eurasijské ekonomické společenství (EURASEC), GUAM a Šanghajska organizace o spolupráci. První a druhý krok energetické integrace jsou považovány za veřejné a mezivládní aliance.

Třetím stupněm energetické integrace je zakládání nadnárodních společností, které by řídily mezinárodní energetické projekty na mikroekonomické úrovni. “Kartel sedmi sester” (1928) byl historicky prvním, který tento typ spolupráce nabídl. Plynovod Interconnector, který spojuje Velkou Británii a kontinentální Evropu je pak takovým moderním příkladem. Spolehlivé fungování projektu je zajištěno akcionáři z Kanady, USA, Belgie, Itálie, Německa a Ruska. Nové

mezinárodní struktury Gazpromu, Lukoilu, R/D Shell, BP a RWE v Evropě plní stejnou funkci. Podporu vzniku silných horizontálně a/nebo vertikálně-integrovaných národních firem s tržní silou – “národních šampionů” – nastartovávají politické síly. Tato myšlenka evropských politiků by mohla částečně vysvětlit pomalý vývoj konkurence na některých evropských trzích. Nedávno vzniklé příklady “národních šampionů” zahrnují E.ON/Ruhrigas (2003), GDF Suez (2006), Endesa/Gas Natural (2006–2007).¹⁰

Posledním krokem k energetické integraci je založení elektronických promptních trhů a energetických bank zajišťujících rychlou výměnu informací a obchod s dostupnými zdroji.

3. Zakládání energetických aliancí v Evropě

Agenti energetického trhu jsou většinou hráči orientovaní na zisk. Jejich chování je popsáno různými mikroekonomickými modely. Nicméně politické faktory zavedené národními a nadnárodními orgány brání sebestřednému a maximum zisku prosazujícímu chování. Následkem toho jsou mikroekonomické analýzy irelevantní. Proto je důležité posuzovat motivaci národních vlád k účasti na konkrétních energetických aliancích.

Rozhodnutí, která nutí evropské vlády stát se součástí aliance, vycházejí z:

1. historického pozadí vojenských a politických konfliktů souvisejících s energetikou;
2. mezičasové a strukturální analýzy národních a regionálních energetických bilancí;
3. bezpečnosti energetických dodávek;
4. politických faktorů (emisní regulace; účast v politických, vojenských, ekonomických koalicích atd.).

3.1 Retrospektiva euroasijských energetických konfliktů

Americký badatel D. Yergin v knize “The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power” (1990) vyzdvihuje důležitost ropy a plynu a roli, kterou hrají v mezinárodní politice. Politické konflikty zmiňované v literatuře a známé v moderních mezinárodních vztazích jsou zářnými příklady vlivu, jaký mají fosilní paliva v politice.

Energetické konflikty mohou být nalezeny již ve 2. světové válce (1939–1945), během které se německé jednotky snažily dosáhnout kontroly nad rop-

¹⁰ Röhlner, L. H., Delgado, J., Friedriszick, H. W. Energy: Choices for Europe. Bruegel, 2007, s. 25-28.

ným průmyslem Rumunska a Kaspického moře poblíž Baku. Koneckonců nedostatek ropy způsobil jejich porážku na africké frontě a později v celé válce.

Spory související s energetikou byly charakteristické i během napětí tzv. studené války (1945–1991). První konfrontace studené války mezi západem a východem se týkaly nezrealizovaných koncesí SSSR v Íránu. Suezská krize souvisí s převzetím kontroly dodávek ropy do západní Evropy prostřednictvím Suezského průplavu. V polovině 70. let uzavřely společnosti Ruhrgas a Gazprom alianci “Plyn za potrubí”. Sovětsko-afghánská válka byla pokusem SSSR dostat se k zásobám ropy a zemního plynu na Středním východě. USA a jejich evropští spojenci zahájili invazi do Iráku (1990), protože přestal plnit své závazky o dodávkách ropy. SSSR konfrontaci se Západem prohrálo kvůli své závislosti na ropných dolarech.

Mezinárodní vztahy poslední dekády ovlivňují energetické zdroje. Energetické války jsou příznačnými pro zahraniční politiku Ruska vůči ostatním zemím: např. přerušení dodávek plynu do Běloruska (2004), ukrajinsko-ruské plynové války (2006, 2008), rusko-gruzínská válka (2008) jako snaha o blokádu regionu Kaspického moře. V roce 2008 vypukl mezi Ruskem a Norskem konflikt o arktickou hranici kvůli potenciálním plynovým nalezištím v té oblasti.

Tyto příklady demonstrují důležitost energetických zdrojů v mezinárodních vztazích. Většina energeticky citlivých dodavatelů a konzumentů se nachází v Euroasii. Nicméně vědci rozlišují pouze dvě “uznávané” supervelmoci v Euroasii. Obě mají největší energetické zásoby i výrobu na svém území. První z nich je Rusko, které s 22,3 % veškeré globální produkce zemního plynu je jeho největším světovým producentem a zároveň s 24 % veškerého globálního exportu i jeho největším exportérem. Plyn společně s ropou a uhlím tvořil v první polovině roku 2009 69 % ruského exportu do cizích zemí mimo trhy SNS.¹¹ Druhou supervelmocí je Saúdská Arábie. Vlastní 21,3 % světových konvenčních ropných zásob a pokrývá zhruba 17 % světového exportu surové ropy.¹²

Teritoriální a produktová specializace zemí umožňuje konstrukci matice energetických Velmocí- a “Antivelmocí” celosvětově – viz obrázek 3. V této matici je “Velmoc” definována jako stát schopný ovlivňovat dodávky ropy či plynu kontrolou energetických zásob, jejich těžby nebo prodejních cen (např. země OPEC či GECF). “Antivelmoc” je buď energeticky deficitní ekonomika (např. Německo, Čína, Japonsko), nebo země s politikou udržování národních energetických rezerv (např. USA) nebo energeticky neefektivní ekonomiky (např. Rusko, Ukrajina).

¹¹ Lavička, V. Ruská ekonomika se propadá. Hospodářské Noviny. 12. 08. 2009.

¹² VOŠTA, M., BIČ, J., STUCHLÍK, J., aj. Energetická náročnost: determinanta změn toků fosilních paliv a implikace pro EU a ČR. 1. vyd. Praha : Professional Publishing, 2008, s. 22-24.

Obr. č. 3: Matice energetických „Supervelmocí“ a „Antivelmocí“

	Ropa	Plyn
Supervelmoci - hlavní producenti	Írán, Irak, Rusko, severní Afrika, Mexiko, USA, Venezuela, Kuvajt, SAE, Saúdská Arábie	Rusko, Írán, Norsko, Alžírsko, Saúdská Arábie, USA, Nizozem- sko, Velká Británie, Indonésie, Turkmenistán
„Antivelmoci“ - hlavní konzumenti	USA, Rusko, Čína, Japonsko, Indie, Německo, Jižní Korea, Brazílie	USA, Rusko, Německo, Itálie, Indo- nésie, Čína, Indie, Írán, Jižní Korea, Japonsko, Ukrajina

Pramen: Zpracováno autorem na základě VOŠTA, M., BIČ, J., STUHLÍK, J., aj. Energetická náročnost: determinanta změn toků fosilních paliv a implikace pro EU a ČR. 1. vyd. Praha : Professional Publishing, 2008, s. 19-35.

Tato matice se sloučila se sociálním darwinismem E. Haeckela a je podpořena historií energetických konfliktů; dokazuje, že vztahy mezi národy se točí spíše kolem expanze a výběru než specializace.¹³

3.2 Palivo-energetická bilance EU: produkční a teritoriální perspektiva

Administrativa energetických informací v USA odhadla, že v roce 2006 se primárními zdroji energie vyprodukovanými celosvětově staly s 86 % podílu fosilní paliva. Spotřeba energie ve světě rostla cca o 2,3 % za rok.¹⁴

Hlavními trendy po roce 1990, co se týká struktury primárních dodávek energie v Evropě, byl nárůst obnovitelných zdrojů, pokles uhlí a nárůst zemního plynu. Podíl zemního plynu mezi třemi typy fosilních paliv vzrostl z 21 % v roce 1990 na 31 % v roce 2006, zatímco podíl uhlí klesl za stejné období z 33 % na 23 %. Pád spotřeby uhlí a růst plynu souvisí s rostoucí důležitostí kladenou na změny klimatu v EU a s Rámcovou dohodou OSN o změně klimatu; tyto tvoří základ Kjótského protokolu. Je též zapříčiněn větší dostupností plynu a ropy importované z Ruska po rozpadu SSSR v roce 1991.¹⁵

¹³ Teschke, B. Geopolitics. Historical Materialism, Vol. 14, No. 1, 2006, s. 328. <http://www.brill.nl>.

¹⁴ International Energy Annual 2006. <http://www.eia.doe.gov/iea/overview.html>.

¹⁵ Panorama of energy. Energy statistics to support EU policies and solutions (2009). Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, s. 21.

Tab. č. 1: Geografické prameny energetických zdrojů importovaných do EU-27 v 2007

Dodávky uhlí	%	Dodávky ropy	%	Dodávky plynu	%	Dodávky uranu	%
Rusko	26,2	Rusko	34,0	Rusko	40,8	Rusko	25,0
Jižní Afrika	21,5	Norsko	15,5	Norsko	26,7	Kanada	18,0
Austálie	13,6	Lýbie	10,2	Alžírsko	16,9	Nigérie	17,0
Kolumbie	13,5	Saúdská Arábie	7,2	Nigérie	5,1	Austrálie	15,5
USA	9,7	Ostatní Blízký Východ	6,3	Lýbie	3,3	Jižní Afrika a Namibie	4,8
Indonésie	8,2	Írán	6,2	Katar	2,4	Uzbekistán	4,5
Ostatní	7,3	Kazachstán	3,4	Egypt	1,9	Kazachstán	2,7
		Nigérie	2,8	Trinidad a Tobago	0,9	EU	2,0
		Ostatní	14,3	Ostatní	1,9	USA	2,0
						Ostatní	2,0
						Ukrajina	0,6
						(HEU) Vysoce obohacený uran	4,0
						Znovu obohacený uran	1,9

Pramen: Tabulková fakta pro uhlí, ropu a plyn jsou opřena autorem o odhady Evropské komise uvedené v: EU energy and transport in figures. Statistical Pocketbook (2010). Luxembourg : Publications Office of the European Union, s. 31-32. Fakta pro dodávky uranu opřena o odhady EURATOMu – viz EURATOM Supply Agency. Annual Report (2007). Luxembourg : Publications Office of the European Union, s. 22.

Do prostoru Evropské unie (EU-27) je dovážena více než polovina všech paliv. Nejzávažnější je situace u ropy, jejíž dovozní závislost v roce 2005 překročila 80 %. Příznivější je situace u zemního plynu, kde import pokrývá 58 % poptávky a nejslabší je dovozní závislost na uhlí, jehož se do prostoru Evropské unie dováží kolem 40 %.¹⁶ A i když je míra závislosti každého z členů Evropské

¹⁶ Vošta, M., Bič, J., Stuchlík, J. Energetická náročnost: determinanta změn toků fosilních paliv a implikace pro EU a ČR. Praha : Professional Publishing, 2008, s. 50.

unie jiná¹⁷, porozumění závislosti EU jako celku je důležité z hlediska solidarity všech států EU. Ve všech třech případech se závislost EU na importu od roku 1990 víceméně stabilně zvyšovala. Tam kde import ropy a plynu je řízen poptávkou, je import uhlí orientován spíše na kvalitu, protože čím dál tím větší zájem je o kvalitní černé uhlí, které má lepší výhřevnost a má menší emise.

Geografické prameny importu energetických zdrojů se liší (tabulka 1). Rusko je významným pramenem importu všech zdrojů. Blízký Východ, severní Afrika a Norsko jsou významnými dodavateli ropy. Severní Afrika a Norsko jsou hlavními dodavateli plynu. Austrálie, Kolumbie a Jižní Afrika hrají hlavní roli v dodávkách černého uhlí.

V Zelené knize (2000) Evropská komise spočítala, že 50 % veškeré energie spotřebované v EU tvořil import. Současný negativní trend rostoucí energetické závislosti potvrzuje odhady Zelené knihy, podle které by do roku 2020 měla být EU závislá z 90 % na dovozech ropy a plynu.¹⁸ Evropská unie se tak střetává s ostrou energetickou konkurencí v oblasti primárních zdrojů, které se nacházejí v jiných částech světa, přičemž se stává stále více závislá na dodávkách ropy a zemního plynu z politicky nestabilních oblastí.¹⁹

3.3 Vektory energetické bezpečnosti v Euroasii

Bezpečnost dodávek je základním kamenem energetické politiky a stala se prioritní agendou tvůrců politiky v návaznosti na vzrůstající tenze ropného a plynového trhu a zvedání cen hydrokarbonů. Evropa si uvědomila svou energetickou závislost během první ropné krize v 70. letech XX. století. První návrhy na vytvoření zásob paliv pochází z té doby. Pokus formalizovat politiku EU se datuje zpět do roku 1995, kdy byla publikována tzv. Bílá kniha nazv. „Energetická politika Evropské unie”.²⁰ Nicméně problém energetické bezpečnosti byl vyřešen v roce 2000 tzv. Zelenou knihou.

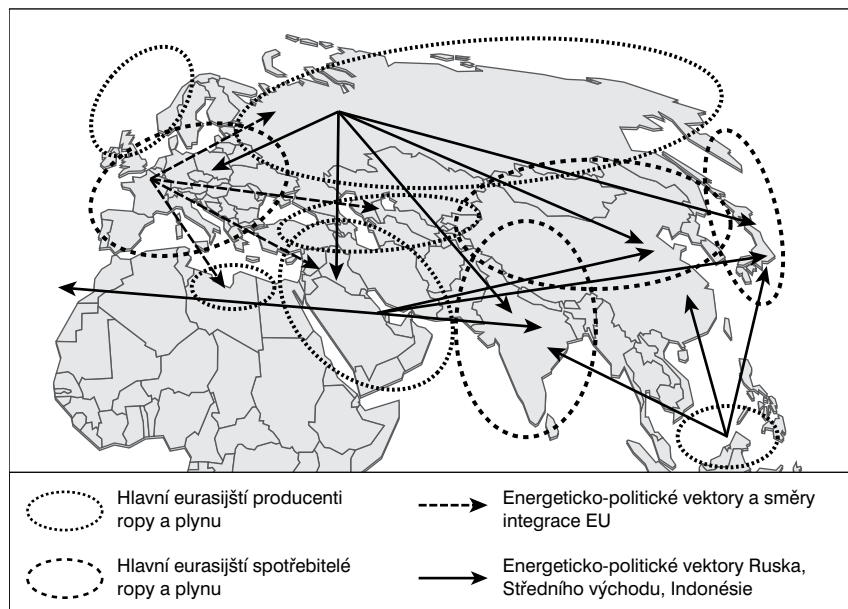
¹⁷ Další energetická závislost jednotlivých členů EU je popsána v: Second Strategic Energy Review. An EU Energy Security and Solidarity Action Plan. Europe's current and future energy position: demand – resources – investments. Brussels : European Commission. 13.11.2008, s. 8-9. http://ec.europa.eu/energy/strategies/2008/doc/2008_11_ser2/strategic_energy_review_wd_future_position2.pdf

¹⁸ Vošta, M. Dynamika energetické náročnosti s implikací pro EU. Současná Evropa a Česká republika, 2007, roč. XII, č. 1, s. 256.

¹⁹ Vošta, M., Bič, J., Stuchlík, J. Energetická náročnost: determinanta změn toků fosilních paliv a implikace pro EU a ČR. Praha : Professional Publishing, 2008, s. 38-39.

²⁰ White Paper. An Energy Policy for the European Union (1995). Brussels : Commission of the European Communities.

Obr. č. 4: Eurasijská geopoliticko-energetická mapa

Pramen: Zpracováno autorem na základě: ĚRGIN, D. Dobyča. Vsemirnaja istorija borby za neft, dengi i vlast. Moskva : DeNovo, 2001.

Rozšiřováním směrem na východ se energetická závislost EU nezlepšila. Hlavní energetické prameny zůstaly mimo EU v Alžírsku, Íránu, Íráku, Lýbii, Nigérii, Kazachstánu, Turkmenistánu a Rusku. Rozšíření EU v roce 2004 zabezpečilo částečný přístup k regionální energetické transportní infrastruktuře. Její část je stále kontrolována Běloruskem, Moldavskem, Ukrajinou, Gruzii a Tureckem.

Koncept, který by představil mandatorní evropskou energetickou politiku, byl představen na jednání Evropské rady 27. října 2005 v Londýně.²¹ Principy energetické politiky Evropy byly vypracovány v roce 2006 v nové Zelené knize Evropské komise „Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii”.²² Výsledkem rozhodnutí rozvinout společnou energetickou politiku byly první návrhy „Energie pro měnící se svět” publikované Evropskou

²¹ Waisová, Š. Evropská energetická bezpečnost. Plzeň : Aleš Čeněk, s.r.o. 2008, s. 65-72.

²² Green Paper. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy (2006). Brussels : Commission of the European Communities, s. 4-5.

Komisi a následované konzultačními procesy v lednu 2007. V tzv. „Druhém strategickém energetickém přehledu“ z listopadu 2008 navrhla Evropská komise soustředit se více na bezpečnost dodávek, vzájemné propojení a vnější energetickou politiku.

Matice supervelmocí a „antivelmocí“ (obrázek 3) stejně jako geografická struktura energetických importů EU (tabulka 1) ukazují, že energetickými dodavateli jsou buď rozvojové země (africké a Blízký Východ), nebo postsovětské ekonomiky, které zajímá stálý příjem na restrukturalizaci jejich ekonomik nebo podporu politických režimů. Na druhé straně, energetičtí konzumenti v EU (primárně Německo, Velká Británie, a Francie) jsou vyspělými industrializovanými ekonomikami, které zajímají levné a plynulé dodávky energie k zajištění výroby a prodeje industriálního a spotřebitelského zboží rozvojovým zemím.

Teritoriální analýza energetických dodávek do EU mapuje země spojené s energetickými zájmy Evropské unie. Tyto země slouží jako budoucí cíle dalšího rozšiřování ve snaze zajistit stabilní energetické dodávky. Aby tuto expanzi zrealizovala, účastní se EU východoevropského a středozemního partnerského programu. Tato partnerství míří nejen k dodavatelům ale i k tranzitorům energetických zdrojů a umožňují tak Evropské unii vybrat si od koho koupit a jak dopravit.

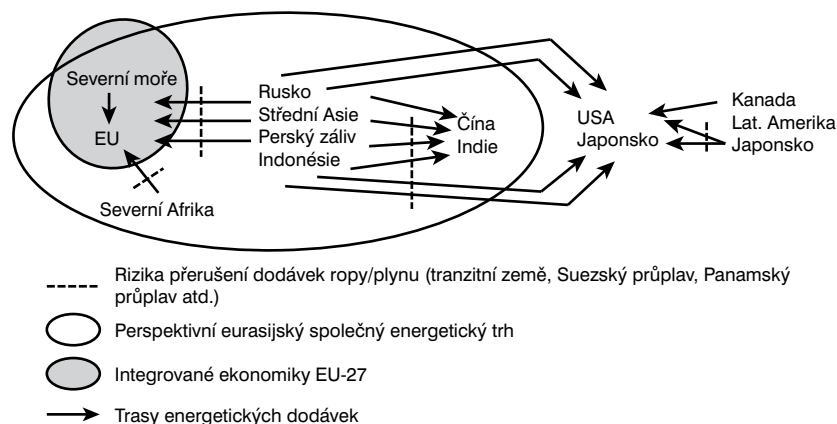
Aby se předešlo přesměrování energetických toků a minimalizovalo se nebezpečí přerušení dodávek, evropské ekonomiky s malým obchodním objemem, země energií produkující a země s nedostatkem prostředků na údržbu energetické infrastruktury by měly zformovat koalice s energetickými velmocemi, které mají lepší vyjednávací pozice.²³ Toto platí i pro Ukrajinu, Bělorusko, Gruzii a Ázerbajdžán.

Rusko, Střední Asie a země Perského zálivu by si jako dodavatelé na chvíli vychutnaly výhodu diktovat podmínky spolupráce, protože jsou schopny přeměrovat toky ropy i plynu na východ i západ (obrázky 4 a 5). Tato hlavní hrozba by byla eliminována Evropskou unií díky projektům INOGATE a TEN-E, zajišťujícím nejenom výstavbu produktovodů, ale i LNG, energie větru a netradiční zdroje energií.

Z dnešního úhlu pohledu je úkolem Evropy zabránit Rusku tvořit další integrační či partnerské vztahy s Íránem, asijskými a africkými zeměmi těžícími ropu či plyn. A když Rusko není členem OPEC, podařilo se mu prosadit v roce 2001 projekt GECF, známý jako plynový kartel. GECF ještě nedemonstroval svou sílu, ale mohl by znamenat potenciální hrozbu pro stabilitu evropských dodávek plynu.

²³ Röhlner, L. H., Delgado, J., Friedriszick, H. W.: *Energy: Choices for Europe*. Bruegel, 2007, s. 21-22.

Obr. č. 5: Hypotetický mezinárodní energetický řetězec dodavatelů v Euroasii

Pramen: Zpracováno autorem na základě: ERGIN, D. Dobyča. Vsemirnaja istorija borby za neft, dengi i vlast. Moskva : DeNovo, 2001.

Evropa by měla předejít situaci, kdy začne Rusko inklinovat k dodávání více energetických zdrojů do Číny nebo Indie, protože to by mohlo způsobit energetický deficit v EU. Od roku 2005 demonstrují Čína i Indie rostoucí zájem na nových plynovodech a ropovodech směřujících k energetickým nalezištím v Rusku, Kazachstánu a Turkmenistánu. A i když jsou pro post-sovětské energetické operátory východní trhy atraktivní, nemají oni sami dostatek finančních zdrojů k rozvoji těžební a transportní infrastruktury pro diversifikaci importu. Čínské výkupní nabídky byly v Rusku odmítnuty ale přijaty byly v Kazachstánu. Technické překážky při výstavbě potrubí v horách a konflikt Indie s Pákistánem brání energetickým projektům zaměřeným na Indii. A jelikož Čína a Indie si dost často konkurují na podobných trzích, je dost těžké uvěřit, že budou v dlouhodobém horizontu spolu solidární a že budou hledat společné možnosti zintenzivnění energetického importu z post-sovětských států.²⁴

Evropa se ze své pozice pokusí dále rozvinout své přednosti ve spolupráci s „kritickými“ členy euroasijského energetického řetězce: Ruskem, post-sovětskou Asií; Čínou a Indií jako potenciálními konkurenčními energetickými konzumenty. Tato spolupráce musí být zaměřená na transfer technologií a uznání standardů EU v Asii. Intenzivní firemní spolupráce a výměna technologií by měla zlepšit energetickou efektivitu „kritických členů“ energetického euroasijského

²⁴ TORKUNOV, A. V. Energetičeskie izmerenija meždunarodnyh otnošenij I bezopasnosti v Vostočnoj Azii. Moskva : MGIMO, 2007, s. 236-239, 818-820.

ského řetězce (např. Ruska a Číny). A i když má dnes EU pasivní obchodní bilanci s Čínou, její strategie vůči Asii spočívá v posílení investičních toků, podpoře udržitelného rozvoje a životního prostředí.²⁵ Toto v kombinaci s finanční silou EU by mělo zabránit nebo alespoň zpomalit přeměňování energetických toků na východ. Evropa by získala čas na rozvoj alternativních zdrojů energie a další zmenšení vnitřní spotřeby tradičních zdrojů energie.

Evropská unie a evropští energetičtí operátoři by měli počítat také s faktem, že časy koncesních dohod v energetice jsou minulostí.²⁶ Vlastníci ropných či plynových zdrojů chtějí také zvyšovat své zisky. V případě, že EU investuje do energetických technologií budou chtít místní firmy z Ruska, Kazachstánu či Ázerbajdžánu uzavírat paritní dohody, na základě kterých by měly alespoň ta stejná práva a výhody ve společných projektech jako protistrany EU. Úkolem Evropy je nabídnout výhodnější podmínky v energetické spolupráci s Ruskem a střední Asií než by si mohly dovolit Čína a Indie.

Evropa je součástí transatlantických zájmů USA v Eurasii. Na základě toho by měla EU vždy sledovat bilaterální a multilaterální jednání USA v Euroasii. USA udělají cokoli, aby udržely rovnováhu lokálních ruských (případně čínských) sil a jejich vlivu v Evropě. Na druhé straně si ruští politici uvědomují, že kromě zbraní a vojenského vybavení Rusko nemá mnoho co nabídnout ostatním zemím a bude nuceno spolupracovat blíže s Evropou ve výměně technologií, strojů a dopravních prostředků za energii.²⁷ Krom politického tlaku nemá Rusko ekonomicky nic, co by mohlo nabídnout zemím jako je Gruzie a Ukrajina. To se potvrdilo v lokálních politických konfliktech a také v dynamice vývoje ekonomik bývalých sovětských republik během recese v roce 2008 a následné krizi v roce 2009, kdy Ukrajina, která je důležitým přepravním plynem do EU, třikrát požádala rozvinuté ekonomiky a IMF o finanční podporu svého hospodářství.

3.4 Politické faktory energetické integrace v Evropě

Udržitelný růst založený na dostupnosti energie je hlavním úkolem, který stojí před Evropskou komisí. Evropští politici realizují ekonomický růst skrze cíle stanovené v Zelené knize. Ta plánuje obnovení evropské ekonomiky pobídkami k energetické výkonnosti, energetické úspornosti, ekologickým automobilovým technologiím a relevantní infrastruktuře. Zahraniční politika EU vůči jejím sousedům sleduje stejné cíle. EU pokračuje v budování partnerství, které stojí na úplném dodržení evropských konkurenčních pravidel, exportu „energeticky

²⁵ CIHELKOVÁ, E. Vnější ekonomické vztahy Evropské unie. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2003, s. 549.

²⁶ Comparative Analysis of Petroleum Exploration Contracts. Geneva : UNCTAD, April 1996.

²⁷ CIHELKOVÁ, E. Vnější ekonomické vztahy Evropské unie. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2003, s. 635.

výhodné politiky” a technologické závislosti Středozemí, Blízkého Východu, Asie a východoevropských států. Nedávná jednání Bruselu s Kyjevem o financování ukrajinského systému přepravy plynu potvrdilo tyto politické cíle EU, která vznesla požadavek na snížení energetické spotřeby ukrajinského metalurgického průmyslu.

Závěr

Interdisciplinární přístup k energetickým dodávkám a energetické integraci podtrhuje nutnost bližší spolupráce mezi hlavními dodavateli fosilních paliv a jejich zákazníky. Energetický faktor byl použit mnohokrát k dosažení nejen cílů energetického průmyslu ale také k jiným ekonomickým a politickým účelům. Jelikož energetické konflikty mohou destabilizovat systém mezinárodních vztahů, konfrontační přístup se mění v partnerské vztahy založené na kompromisech.

Tyto partnerské vztahy se uskutečňují na bilaterálních a multilaterálních úrovních vysoce internacionalizovaného energetického trhu. K zabezpečení stabilních energetických dodávek do EU vznikají mezinárodní energetické aliance. Formování těchto aliancí probíhá na makroekonomických, mezoeconomických a mikroekonomických integračních úrovních.

Evropská unie si začíná budovat enormní sféru vlivu rozšiřujíc se daleko za své původní hranice. Provádí expanzi v zájmu bezpečného toku a výměny ekonomických zdrojů klíčových pro svůj další růst.

V současnosti prochází evropský energetický trh fází vnitřní mikroekonomické integrace. To znamená další propojení energetické infrastruktury a vznik jednotného evropského energetického trhu. Tyto projekty jsou určeny ke zvládnutí krátkodobých výpadků dodávek, odstraňování úzkých míst pro mezinárodní a domácí energetické dodávky a budování strategických ropných a plynových zásob.

Ve vnějších vztazích Evropská unie – jako aliance velkých energetických spotřebitelů – započala několik bilaterálních a multilaterálních rozhovorů s klíčovými dodavateli. Tyto rozhovory jsou založeny na mezinárodních makro- a mezoeconomických úrovních spolupráce. Bilaterální vztahy byly zahájeny s Ruskem, Norskem a zeměmi kolem Kaspického moře. Nové společné programy energetického trhu jsou diskutovány mezi EU a Ukrajinou, Moldavskem, Alžírskem a Egyptem. EU také podporuje energetické transportní projekty v Kazachstánu, Ázerbajdžánu a Turecku, které omezují její závislost na Rusku. Multilaterální vztahy byly zahájeny se zeměmi OPEC a Středomoří.

V zájmu lepšího energetického dialogu mezi EU a Ruskem posiluje EU vztahy s Čínou, Indií, USA a Brazílií. EU uvažuje o formování bilaterálních partner-

ství se zeměmi SNS, střední Asie, Afriky a Blízkého Východu dovážejícími ropu a plyn, aby vyvažovaly vliv OPEC a GECF – jako alianci velkých energetických dodavatelů .

Nicméně Evropská unie by se neměla soustředit pouze na energetiku. Musí nabízet spolupráci i v dalších oblastech hospodářství. Tato spolupráce musí být založena na dodržování evropských konkurenčních pravidel, exportu “energeticky výhodné politiky” a technologickém a finančním vůdcovství EU.

Literatura:

- 1) BELORUS, O. G., LUKJANENKO, D. G., GONČARENKO, A. N. Globalnye transformacii i strategii razvitija. Kiev : OriJane, 2000.
- 2) Cihelková, E., Frajt, J., Varadzin, F., Mach, M., Brůzek, A., Žamberský, P. Mezinárodní ekonomie II. 1. vyd., Praha : C.H. Beck, 2008.
- 3) CIHELKOVÁ, E. Vnější ekonomické vztahy Evropské unie. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2003.
- 4) Comparative Analysis of Petroleum Exploration Contracts. Geneva : UNCTAD, April 1996.
- 5) Čistilin, D.K. Samoorganizacija mirovoj ekonomiki. Ėvrazijskij aspekt. 2. izd. Moskva : Ekonomika, 2006.
- 6) DOSTÁLOVÁ, I.: Energetická strategie Evropské unie a národní zájmy členských zemí. In: KLVÁČOVÁ, E., MALÝ, J., DOSTÁLOVÁ, I., MRÁČEK, K., WAWROSZ, P. České národní zájmy v procesu evropské integrace. Praha : Professional Publishing, 2008.
- 7) ĖRGIN, D. Dobyča. Vsemirnaja istorija borby za neft, dengi i vlast. Moskva : DeNovo, 2001.
- 8) EURATOM Supply Agency. Annual Report (2007). Luxembourg : Publications Office of the European Union.
- 9) Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply (2001). Luxembourg : European Commission.
- 10) Green Paper. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy (2006). Brussels : Commission of the European Communities.
- 11) International Energy Annual (2006). <http://www.eia.doe.gov/iea/overview.html>
- 12) ISAEV, B. A. Geopolitika. Hrestomatija. Sankt-Peterburg : Piter, 2007.
- 13) Lucas, E. Nová studená válka: Kdo zvítězí v novém konfliktu mezi Východem a Západem? Praha : Mladá Fronta, 2008.
- 14) MILNER, H. International Trade. In: CARLSNAES, W. Handbook of International Relations. London : SAGE Publications, 2002.
- 15) Panorama of energy. Energy statistics to support EU policies and solutions (2009). Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities.
- 16) POP, V. EU expanding its “sphere of influence”, Russia says. EU Observer. 21.03.2009. <http://euobserver.com/9/27827>.
- 17) Röllner, L.H., Delgado, J., Friedriszick, H.W.: Energy: Choices for Europe. Bruegel, 2007.
- 18) Lavička, V. Ruská ekonomika se propadá. Hospodářské Noviny. 12.08.2009.
- 19) SIMONOV, K. V. Globalnaja enrgetičeskaja vojna. Moskva : Algortim, 2007.

- 20) Second Strategic Energy Review. An EU Energy Security and Solidarity Action Plan. Europe's current and future energy position: demand – resources – investments (2008). Brussels : European Commission. http://ec.europa.eu/energy/strategies/2008/doc/2008_11_ser2/strategic_energy_review_wd_future_position2.pdf.
- 21) STANBEKOV, T. A. O ěvrAzijskoj napravlenosti razvitija toplivno-energetičeskogo kompleksa gosudarstv-učastnikov ěvrAzES: vozmožnosti I perspektivy. Problemy Sovremennoj Ekonomiki. No. 1(21), 2007. <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=21882>.
- 22) Statistical Pocketbook (2010). Luxembourg : Publications Office of the European Union.
- 23) TAYFUR, F. Susan Strange Goes to the Eastern Mediterranean. Perspectives, Journal of International Affairs, Vol. VIII, June-August 2003. <http://www.sam.gov.tr/volume8b.php>.
- 24) Teschke, B. Geopolitics. Historical Materialism, Vol. 14, No. 1, 2006, s. 327-335. <http://www.brill.nl>.
- 25) TORKUNOV, A.V. Energetičeskije izmerenija meždunarodnych otnošenij I bezopasnosti v Vostočnoj Azii. Moskva : MGIMO, 2007.
- 26) TULEJA, P., NEZVAL P. L., MAJEROVÁ I. Světová ekonomika. Učebnice pro ekonomické a obchodně podnikatelské fakulty. Brno : Computer Press a.s., 2007.
- 27) Voprosy ekonomičeskoj bezopasnosti v zarubežnoj literature. Ref. sbornik AN SSSR. Moskva : INION, 1988.
- 28) VOŠTA, M., BIČ, J., STUHLÍK, J., aj. Energetická náročnost: determinanta změn toků fosilních paliv a implikace pro EU a ČR. 1. vyd. Praha : Professional Publishing, 2008.
- 29) Vošta, M. Dynamika energetické náročnosti s implikací pro EU. Současná Evropa a Česká republika, 2007, roč. XII, č. 1, s. 250-264.
- 30) Waisová, Š. Evropská energetická bezpečnost. Plzeň : Aleš Čeněk, s.r.o., 2008.
- 31) White Paper. An Energy Policy for the European Union (1995). Brussels : Commission of the European Communities.

Summary:

Modern European Geopolitical Energy Alliances

The paper outlines major methodological premises for establishing energy alliances and energy integration. The essence, types, purposes and organizational mechanisms of energy alliances are reviewed. Based on the historical examples of geopolitical conflicts related to Europe further expansion of European energy industry is defined as a necessity to secure economic and energy supply stability for the European Union. The idea of further EU expansion is supported by the data on geographical origin of energy imports. Furthermore European Union territorial expansion vectors are defined based on directions of regional fossil fuels flows. The study underlines challenges in European external policy aimed to strengthen energy dialogue and to build longterm partnerships with suppliers outside of EU.

Keywords:

European integration, geopolitics, energy flows, energy alliances, security of supply